

FODOR LÁSZLÓ

A honvéd hadsereg megszervezése az 1848-49 évi szabadságharcban*

Szabadságharcunk katonai eseményei közül az utókor leginkább az egyes hadjáratok történetével szeret foglalkozni és az érdeklődés középpontjában elsősorban a hadműveletek csattanói: a nevezetesebb csaták és ütközetek állanak. Kétségtelen, hogy a magyar nép sorsa 1848/49-ben a végső fokon csatatereken dőlt el; még sem szabad megfeledkezni arról, hogy a különböző hadszíntereken lejátszódó véres színjáték már csak egy másodlagos katonai tevékenység volt és mintegy drámai fináléját képezte a hallatlan erőfeszítéseknek, amelyeket a magyar nép ezekben a történelmi időkben szabadságának és jogainak megvédéséért tett. Forradalmi hadseregek felállítására már szabadságharcunk előtt is akadtak precedensek, de Magyarországon úgyszólván alig néhány napos kormánynak kellett szembeszállni a reakció által ellene indított belső, majd külső támadással. A már eleinte is idegen és kétes magatartású, — majd pedig nyílt ellenségként fellépő császári katonaság által sokáig megszállva tartott országban az önálló magyar hadsereg megteremtése kezdettől fogva nagy nehézségekbe ütközött. Később az ellenség által elfoglalt országrészek veszték el hosszabb-rövidebb ideig a szervezés számára. E különlegesen nehéz viszonyokon csak olyan vezetés tudott úrrá lenni, amelyik a tágabb és szűkebb értelemben vett hadművészet elválasztó határvonalait feloldva, — mindig a pillanatnyi helyzetnek és szükségnek megfelelően biztosította a forradalmi tömegek dinamikájának legjobb érvényesülését. Az a folyamat, amelyik révén a lelkes és harcrakész, de kiképzetlen és rosszul fel-

* Az egyes fegyvernemek fejlődésével, a hadianyagellátás és felszerelés kérdéseivel más cikkek foglalkoznak. Ismétlések elkerülése céljából ezeket csak érinti a szerző.

Kossuth Lajos. Prinzhofer August kőrajza, 1844.

fegyverzett néptömegek, alig egy év leforgása alatt harcedzett, keményfegyelmű nagy veterán néphadsereggé alakultak át, a magyar hadművészet nagyszerű megnyilatkozása volt.

Mindenesetre 1848 tavaszán, amikor pedig a politikai és katonai helyzet alapján Magyarországnak már feltétlenül számolnia kellett a közeli háború lehetőségével, — az első magyar kormány intézkedéseiből még nem domborodott ki az erős önálló magyar hadsereg megszervezésére való elszánt törekvés. A kezdeti nehézségek közepette a Batthyány-minisztérium ingatag helyzetét az alkotmányosság látszatának mindenáron való fentartásával igyekezett megszilárdítani. A bécsi reakciós körök által eleinte titokban, de később egyre nyíltabban szervezett mozgalmakkal és támadásokkal szemben a császári sorkatonaságra támaszkodott, miközben politikai úton is kereste a kiegyezést. A honvédelem terén megelégedett azzal, hogy Bécsben szorgalmazta a magyar csapatok hazahozatalát, illetve a Magyarországon volt osztrák ezredekkel való kicserélésüket. — Egyidejűleg, — félig-meddig a közakarat nyomásának engedve, — hozzálátott a csupán helyi védekezésre képesített *nemzeti őrsereg* szervezéséhez. Ennek felállítása azért jött kapóra a kormánynak, mert a király által szentesített törvénycikkben alapult. A kormánynak minden provokációtól gondosan tartózkodó politikájával éles ellentétben állott az a tevékenység, amit a bécsi udvar ügynökei ebben az időben kifejtettek. A Mayerhoffer császári ezredes, belgrádi főkonzul által titokban szított és irányított zavargások a Délvidéken már áprilisban nyílt támadásokra vezettek és a császári tisztek által irányított felkelők száma júliusban elérte a

30.000-et. A magyar sorcsapatoknak mintegy 2/3-a került haza őszig,* de ezeknek zömét kénytelen volt a kormány a Délvidékre összehívni. Június végéig 19 zászlóalj, 17 huszárszázad és 8¹/₂ üteg, mintegy 15.000 főnyi összlétszámmal lett összehívva a Délvidéken (ezekből alakultak meg aztán a későbbi bácsi és bánsági „hadtestek”).

Az ellenség nagy számbeli túlereje miatt gondoskodni kellett még, új csapatok felállításáról is. Jellemző az óvatoskodó politikai vonalvezetésre, hogy a rendes sorkatonaság mintájára tervezett 10 zászlóalj és egy üteg erejű, 10.000 főnyi erőt még mindig a törvényes színezetű nemzetőrség keretén belül akarták felállítani. Annak ellenére, hogy az új, — aránylag csekély erő az adott helyzetben védekezésre is alig látszott elegendőnek, az első honvéd zászlóaljak megalakítása igen lassan haladt. Szeptember 11-én, amikor Jellasich átlépte a Drávát, a zászlóaljak közül, — melyeknek számát időközben 16-ra emelték fel, még mindig több nem volt menetkész, néhány pedig tulajdonképpen csak papíron létezett. A bán, — akit nyilvánvaló célzatossággal egy nappal a magyar kormány hivatalba lépése előtt neveztek ki, már kezdettől fogva a legnagyobb eréllyel és céltudatossággal készítette elő a Magyarország elleni támadást. Május 16-án, tehát ugyanazon a napon, amelyen a magyar kormány rendelete a 10 honvéd zászlóalj felállításáról megjelent, elrendelte a mozgósítást és szeptember elején már 40.000 főnyi haderővel rendelkezett. A magyar kormány, amely augusztus 27-én már Horvátország elválásába is hajlandó volt beleegyezni, tulajdonképpen csak Jellasich támadásának megindulása után fogott hozzá a fenyegető vesz elhárításához. Mivel a sorhadi csapatok zöme a Bácskán és Bánáton végighúzó magyar záróvonalba nyert alkalmazást — azzal a 24.000 főnyi sereggel szemben, amelyet Jellasich szeptember közepén személyesen vezetett a Drávától Székesfehérvár felé, — a kormány eleinte csak két sor- és két honvéd-zászlóaljból, továbbá két huszárezredből és két ütegből álló kb. 6.000 főnyi dandárt tudott szembeállítani. Ezt a kis erőt akkor kellett a többszörösére felduzzasztani, amikorra az ellenség már gyors ütemben közeledett az ország szíve felé. Az e téren hozott intézkedések arról tettek tanúbizonyságot, hogy a nép és a kormány teljesen összeforrtak a célban. — Mialatt az ingadozó tábornokok által vezetett kisdud magyar dandár az ellenség elől Székesfehérvár felé hátrált, — ide egymásután érkeztek be a különböző erősítések. A pákozdsukorói csataterén Jellasich 24.000 főnyi erejével szemben már 18.000 főt számlált a sorhadi csapatokból,

honvéd zászlóaljakból és nemzetőrökből rög-tönzött magyar haderő. Habár az eredmény elismerésre méltó volt, mégis meg kell állapítani, hogy a honvédelem terén a magyarok erősen el voltak maradva. — Különben nem fordulhatott volna elő, hogy a viszonylag nagy, — gazdag és sűrű népességű Magyarország alárendelt számerejű haderőt állítson ki a pártütő bán néhány hónap alatt összehozott seregével szemben.

A szabadságharc első időszakában tehát a kormány védőleg és óvatos politikája azt eredményezte, hogy a haderőszervezés terén a kezdeményezés mindenütt az ellenség kezében volt. Pedig az események más fordulatot vehettek volna, ha már tavasztól olyan ütemben folyik a magyar hadsereg felállítása, — amint az október elejétől kezdve történt. Az egyetlen honvédelmi elem, amelyik a szabadságharc eme első időszakában jelentős fejlődést mutatott fel, — a *nemzetőrség* volt. Az ellenséges támadásokról érkező hírek és a forrongó közhangulat hatása alatt a nép spontán fegyverkezése nagy lendületet adott a szervezésnek. Június közepéig már 116 zászlóalj és 96 lovasszázad felállítása fejeződött be. Ezt követte később a hadmegyékbe való beosztás, ami tulajdonképpen az addig hiányzó honvéd kerületi parancsnokságok rendszerének felelt meg. Habár mozgóhadműveletekre a nemzetőrségi alakulatok alig voltak alkalmasak, a kormány mégis ösztönszerűen találta meg a nemzetőrségben azt az elsődleges szervezési formát, amelyen az önálló magyar nép-hadsereg alapjait megvethette. Természetesen inkább csak mennyiségi szervezésről volt szó, ami a tömeghatásra alapozott forradalmi hadsereg-nél a legfontosabb követelmény. A későbbiekben a nemzetőrség minőségi fejlődésen esett át az állandósult hadszíntereken, valamint a mozgó nemzetőrség felállítása révén.

Októbertől az uralkodóházzal való nyílt kenyértörés után a kormányhatalmat képviselő *honvédelmi bizottmány* végre gátlás nélkül látott hozzá a szervezéshez. Erre szükség is volt, mert a megváltozott helyzetnek megfelelően októbertől már az olasz hadszínterén mindinkább felszabaduló Ausztria haderejét kellett ellenfél gyanánt tekintetbe venni.

Kossuth emlékezetes július 11-i beszéde, amelyben látnoki erővel követelte a 200.000 főnyi haderő felállítását, az erőviszonyok reális mérlegelésén alapult és nagy előrelátásról tett tanúbizonyságot. Sajnos, a honvédelemre vonatkozó elgondolásait csak 1848 őszétől kezdve tudta megvalósítani.

Az a nagy szervezési fellendülés, amelyik az október 3-i manifesztum után Magyarországon rövidesen mutatkozott, több okra vezethető vissza, de elsősorban mégis abban a lélektani folyamatban leli magyarázatát, amely a magyar népben végbement. Ennek hatására a megváltozott közhangulat fokozta a néptömegek feszítő erejét és ez a nyílt kenyértörés után már szabadon érvé-

* Összesen 27 magyar sorzászlóalj (a magyar gránátosok és a székely határezredek beleszámításával) és 8 huszárezred, — továbbá a Nádor- és Kőburg-huszárezredek hazakerült osztagai állottak ekkor a kormány rendelkezésére.

nyesülhetett. Gyakorlatilag abban jutott legelőször is kifejezésre, hogy a megyékre kivetett ujonc jutalékokat többszörösen meghaladta az önként jelentkezők száma. A nagy tömegmegmozdulással szemben megszűnt végre katonai részről is az a szakmai aggályoskodás, amely az úgynevezett „ujoncozási törvény” képviselőházi tárgyalásánál augusztus hónapban még lépten-nyomon megmutatkozott és a szervezés végrehajtását vontatottá tette.

Emberanyag most már szinte korlátlanul állott rendelkezésre és Kossuth tevékenységét ezért azokon a területeken kezdte el, amelyek a szervezés előrehaladását leginkább gátolhatták. E helyen nincs mód arra, hogy kellően méltányolhassuk a pénzügyek átrendezése terén elért eredményeket, a hadipar mozgósítását és az anyagi ellátás megszervezését,* de kétségtelen, hogy ezek az intézkedések nagymértékben meggyorsították az addig hátramaradott szervezést. Októbertől december elejéig 53-ra emelkedett a honvédszászlóaljok száma, az év végén pedig elérte a 62-t. Most már nem riadtak vissza attól, hogy egyes jól bevált szabadcsapatokból és önkéntes nemzetőrökből is zászlóaljakat alakítsanak, de az is előfordult, hogy már kész zászlóaljak ikrezése révén szaporították a csapatok számát. A megyék számszerű ujoncaiból 5 új zászlóaljat tudott felállítani a hadügyminisztérium. A menetkészültség elérését azért gyorsították meg, hogy 2 honvédszászlóaljat „fölszerelési és tartalék zászlóalj”-ként alkalmazták Pesten és ez szinte futószalagszerűen végezte az új csapatok felállítását. A megyék ujoncaiból, — mihelyt egy zászlóaljra való tisztt és legénység együtt volt, — haladéktalanul megalakították az új csapatot és az néhány napon belül már elindult alkalmazási helyére. A lovaság nagymérvű szaporodása abban jutott kifejezésre, hogy a kormány a hűszárezredek számát 12-ről 18-ra emelte fel (a hiányzó ezredek újbóli felállításával egyidejűleg) és így december közepén már 78 huszárszázad volt megalakítva. A legnagyobb fejlődést a tüzérség mutatta fel, mert a 2 első honvéd üteg októbertől december közepéig 32-re szaporodott fel. A régi tisztek leginkább ennek a fegyvernemnek a rögtönzését tartották lehetetlennek. A gyors fejlesztés magyarázata főleg abban rejlett, hogy a városok lelkes értelmisége, fiatalsága nagy tömegekben soroztatta be magát a honvéd tüzérséghez és ez a tanult elem már rövid idő alatt el tudta sajátítani a szükséges ismereteket.

A tényleges harcerőt képviselő három főfegyvernem hatalmas megerősödése révén így csakhamar megvalósult az a „honvéd hadsereg”, amelyről egy szeptember 27-én kelt rendelet tett első ízben említést. Erre az időszakra esik még az *utászkar* és *hidászkar* felállítása is, de az új hadrendben a *folyam-erők* is képviselőkhöz jutottak. Ezzel párhuz-

Szemere Bertalan. Eybl körrajza.

mosan a *hadügyminisztérium* átszervezése és a *táborkar* felállítása révén a vezetési szervezet is nagymértékben tökéletesedett. A szervezésnek ezek a külsőleg is mutatkozó nagy eredményei annak a szétágazó lázas tevékenységnek voltak a következményei, amelyet a honvédelmi bizottmány elnöke irányított. Kossuth páratlan intelligenciája révén csakhamar otthonosan mozgott a számára addig ismeretlen területen is. Mindössze két és fél hónapig tartott ez a második szervezési időszak és alig jött lendületbe a honvédség fejlesztése, amidőn az osztrák támadás folytán december közepétől kezdve újból a hadszínterek felé fordult a figyelem. Azonban Schwechat óta nagyot haladt a magyar szervezés és így az erőviszonyok időközben lényegesen a javunkra tolódtak el.

Az a méreteiben is imponáló koncentrikus támadás, melynek tervét az osztrákok még november első felében kidolgozták és amelynek végrehajtását Windischgrätz e hó közepétől kezdve nagy gonddal készítette elő (sőt az alparancsnokokkal haditanácson is megbeszélte), már elkésett arról, hogy —

* Ezekkel más cikkek foglalkoznak.

amint ezt Bécsben óhajtották volna — megakadályozza Magyarországnak a háborúhoz való felkészülését. Windischgrätz, aki feladatát inkább csak rendőri jellegű műveletnek tekintette, egy pillanatig sem kételkedett annak gyors befejezésében. Amidőn december 16-án átlépte az ország határát, összesen körülbelül 200.000 ember állott parancsnoksága alatt a különböző központiasan támadó seregrészekben. Nem is sejtette ez — a cs. k. hadseregnek évszázados, kitaposott és begyepesedett szolgálati viszonyaihoz szokott altábornagy, hogy vele szemben már tekintélyes néphadsereg áll, melynek ereje ekkor megközelítette a 107.000 főt. Ha ez a fiatal haderő akkor még nem volt és nem is lehetett alkalmas arra, hogy a túlerejű ellenséggel döntő csatába bocsátkozzék, egy volt cs. kir. huszárfőhadnagy — Görgei Arthur — vezérlete alatt mégis meg tudta akadályozni a központiasan működő osztrák csoportok egyesülését és még éppen elegendő területet tartott meg a honvédelmi bizottmány számára ahhoz, hogy a kétségtelenül súlyosra fordult hadművelleti helyzetben folytathassa a szervezést és a döntő ellentámadáshoz való előkészületeket.

Erdély már novemberben az ellenség kezére került, miáltal az ország egyik honvédelmi szempontból legelőnyösebb része hosszú időre kikapcsolódott a szervezésből. A Dunántúl, majd a főváros eleste után fel kellett adni a tiszánineni terület nagyobb részét és a Felvidéket is. Itt egyébként tetőfokára hágott a válság Schlick január 4-i kassai győzelme után s ezért a magyar vezetés elvonta a Délvidékről az addig ott alkalmazott erőket, minek következtében viszont a Bácska és a Bánát csakhamar az ellenség kezébe került. Így csak a Maros, Tisza és az országhatár által határolt aránylag kis terület maradt meg magyar kézen.

Amikor a kormány Debrecenben 1849 január első napjaiban megtelepedett, a honvédelem kilátásai sokak előtt igen borúsaknak tetszettek. Az egész hadügyi igazgatási rendszert most már másodízben kellett újból megteremteni. Ehhez arra a jövőbe vetett határtalan bízalomra és törhetetlen energiára volt szükség, amely Kossuthból kiáradt és önmagát éppúgy, mint egész környezetét szakadatlan munkára képesítette. A hadügyminisztériumot — Mészáros távollétében — Vetter tábornok, a tábornok főnöke néhány nap alatt újból működésképpé tette és kibővítette: így hozzá lehetett fogni a honvédelem újjászervezéséhez.

Szervezési vonalon első teendő volt a kiűrités és visszavonulás révén keletkezett nagy zűrzavar eloszlátása. Ezután lehetett csak megkezdeni a decemberben abbamaradt csapatszervezéseket. A Windischgrätz gyors benyomulása — két hét alatt ért a határtól a fővárosig — által felborított hadkiegészítési rendszer újjászervezése után a hadügyminisztérium pontos kimutatások alapján irányította

az alakulatok mozgósítását. Stein ezredes által a tábornoknál behozott ügyvitel — mely a fogságba esett magasrangú osztrák tisztek elismerését is kivívta — csakhamar megtermette a maga gyümölcsét. Az újoncozás újból teljes erővel megindult és a toborzást még az ellenség által megszállott területekre is kiterjesztették a külön e célra fogadott titkos ügynökök révén. Az egész Tiszántúlt magával ragadta a hadikészülődés láza és nagyobb városok — mint a szervezés gócpontjai — hamarosan megteltek katonasággal.

E téren egyébként Debrecen vezetett, mely egészben véve nagy nyüzsgő tábor képét mutatta. A város lakossága szinte megkétszereződött és már elérte a 160.000-es lélekszámot. A forgalmas utcákon sokszor még éjjel is szakadatlanul vonultak a feltöltött régi és új honvéd zászlóaljok, lovasszázadok és útegek. Az újoncok hosszú oszlopait az élelmet és lőkészletet szállító kocsi- és szekérsorok tarkították és néha nagy feltűnést keltett egy-egy festői öltözetű csapat. — Ilyen volt például a vadonatúj ruházattal és felszereléssel ellátott lengyel dizsidás-ezred, amely Poninski László ezredes parancsnoksága alatt 1849 január havában vonult át Debrecenen és impozáns megjelenésével igen nagy lelkesedést váltott ki.

A lázas szervezési munka ellenére a honvédcapatok a téli hónapokban nem szaporodtak olyan ütemben, amint azt várni lehetett. A látszólagos stagnálásnak a magyarázata abban az új szervezéspolitikában rejlett, amelyre a magyar vezetés az általános ellentámadás előkészítése céljából ráért. Most a minőségi fejlesztést helyezték előtérbe, mivel olyan honvéd hadsereget kellett talpraállítani, amelyik képes volt döntően megverni a Windischgrätz vezette, túlnyomóan hosszú kiképzésű és szilárd fegyelmű sorcsapatokból összeállított osztrák főerőket. Ezért a Középtiszához összevont csapatokat az átütőerő biztosítása céljából a tábornok teljes állományra igyekezett feltölteni és egyforma szintre hozni.

A bevonuló újoncok zöme így nagyobb részt már a tűzkeresztséget kiállt, harcedzett osztagokhoz került és aránylag kevés volt a teljesen friss, kipróbálatlan csapat. Egy másik fontos lépés volt a fegyvernemek helyes arányának biztosítása és a vezetési követelmények fokozott érvényesítése az egyes seregrészekben belül. Ez abban az új hadrendben nyert kifejezést, amelyet a tábornok kidolgozott és amely az egész magyar haderőt 16 önálló hadosztályba osztotta be. Az első hadrendrendezés nem sikerült, mert akkor akarták végrehajtani, amikor a kápolnai csatához már megkezdődtek a bevezető hadműveletek. Ezért a hadügyminisztérium újabb rendelete alapján Vetter a kápolnai csatát követő hadművelési szünet alatt hajtotta végre a második hadrendrendezést. A hadtesteket Vetter — néhány kivétellel — önálló gyalog- és lovassdandárokból alakította meg. Volt még egy tartalékadosztálya és három útegből álló tüzerfőosztály is. A lovassági főosztályt 3 lovassdandár képviselte, 25 század és 2 lovassúteg erővel. — Egészben véve Vetter hadrendje megfelelt az akkori követelményeknek. Görgei később minden hadtestnél behozta a hadosztályköteléket, amikor pedig hadügyminiszter lett, megszüntette a dandárokat. — A tavaszi hadjárat megnyitásakor a magyar főhadsereg összesen 45 és fél zászlóalj, 63 és fél lovasszázad és 184 löveg harcerővel, mintegy 52.000 embert számlált, tehát elérte a Windischgrätz parancsnoksága alatt álló 41¹/₃ zászlóalj, 56 lovasszázad, 222 ágyú, összesen körülbelül 48—50.000 főt kitevő osztrák főereg erejét. Előny az osztrákok javára csak a lövegek számában és ürméretében

mutatkozott, ezzel szemben a magyar főhadsergek a lovassága volt erősebb. A Windischgrätz által „lázadó hordáknak” nevezett magyar csapatok a tavaszi hadjáratban mindenütt hátrálásra kényszerítették az osztrákokat. A fiatal honvédség minőség szempontjából is elérte, sőt túl is szárnyalta a császári csapatokat. A hadszíntereken kivívott sikerek 1849 tavaszán nem csökkentették a szervezés ütemét, sőt az országrészek felszabadulásával párhuzamosan meggyorsult a honvéd-csapatok szaporítása. A Felvidéken a nyugat felé törő magyar főhadsergészaki oldalának biztosítására egy új hadsereg felállítása kezdődött. A szervezés képes volt a főhadsergészki térnyerésének megfelelően fokozatosan megalakítani a csapatokat. Így keletről nyugat felé először a XIX. hadosztályt állították fel, amelyik Máramarosról Zemplénig látta el a határvédelmet. Ezt követte a IX. hadtest megszervezése a Kassa és a tőle nyugatra eső területek biztosítása céljából. Ez a két sereget alkotta az északi hadsereget, mely Dembinszki parancsnoksága alatt június közepén már 24 zászlóalj, 12 lovasszázad és 57 löveg harcerőben összesen 17.000 főt számlált. Emellett a honvédelmi bizottmány képes volt a fősergészki veszteségeit is pótolni, sőt sor került egy két hadosztályból álló központi hadászati tartalék felállítására is.

Az egyre fokozódó mértékben kibontakozó szervezési eredmények azokban a mód-szerekben találták meg magyarázatukat, amelyek a tavaszi hadjárat idejére már teljesen kialakultak. A hadkiegészítés alapja a gyakorlatban az önkéntes jelentkezés volt még akkor is, midőn az újoncokat a megyék állították ki. Az újoncozási törvényben kimondott általános védkötelezettség inkább mint demokratikus vívmány jött számításba, mert a jelentkezők, illetve a megyék által kiállított újoncok száma meghaladta a szükségletet. Kényszer alkalmazására csak elvétve és a legtöbbször akkor került sor, amidőn a kedvezőtlen hadműveleti fejlemények miatt beállott elkedvetlenedést kellett ellensúlyozni. A vezetés helyesen értelmezte a forradalmi szellemnek a tömegekre gyakorolt hatását, amikor a különböző szervezési formák párhuzamos alkalmazása révén igyekezett a mennyiségi fejlesztést elősegíteni. A sorhadicsapatok és honvéd zászlóaljak, az önkéntes vagy mozgó nemzetőrség és a szabadcsapatok, végül a népfelkelés, mindmegannyi különböző forma és szervezet gyűjtötte magába az egyes vidékek hadrafogható férfilakosságát.

Döntő jelentőségű volt, hogy a kormány nem tartotta központiasan egy kézben a szervezést, hanem a legnagyobb mértékben decentralizálta. Ez a módszer tág teret nyújtott a kiválóbb szervezőtehetségek érvényesüléséhez. Közülök első helyen Kossuthról kell megemlékezni, akinek közismertek az Alföldön tett eredményes toborzó körútjai. A Délvidéken Batthyány Kázmér játszott fontosabb szerepet akkor, amidőn ott a Bácsbánsági hadtestek elvonulása után újból az ellenség javára billent a mérleg. Február 24-én elrendelte Bács, Csongrád, Csanád és Pest megye (alsó része), továbbá a Kis-Kun terület, valamint Szeged és Szabadka teljes nemzetőrségének mozgósítását. A mozgósítás és a vele egyidőben végrehajtott toborzás olyan eredménnyel járt, hogy már februárban 12.000-re emelkedett a Szeged-környéki haderő korábbi 4000-es létszáma. Ebből alakult meg fokozatosan a IV. hadtest, amelynek élén Perczel márciusban visszafoglalta a Bácskát és felszabadította Péterváradot.

Igen eredményes szervező volt a Felvidéken Szemere Bertalan a tavaszi hadjárat idején. A kormánybiztos még március 15-én Miskolcon részletes javaslatot készített a „felsőmagyarországi védsereg” felállítására. Ennek feladata a népfelkelés alátámasztása volt. Abból

Magyarország LÖVÉSZEIHEZ!

A honvédelmi bizottmány elnöke által

honvéd-vadász-ezred

alakítására felhatalmazva, szíves felszólítást intézek minden derek lövészekhez, álljanak be minden különbség nélkül ezen új ezredbe szent jogaink és szabadságunk megvédésére, hogy szabadságunk elnyomói ellen szembe szálljanak.

Tisztelet és bűnös közt hirdeti majdan az utókor fényes tetteiket, s méltó büszkeséggel töltödi meg kebleiket azon dicső öntudat, hogy egyik elődjé a vitéz lövészek soraiban harczolt, melyek által hón szeretett hazánk szabadsága diadalkodott, a zsarnokság pedig megtörtött.

Föl tehát derek lövészek! az emberiség, a drága haza, dicső

Kossuth Lajosunk nevében szólítalak fel benneteket! Velem egyesülve, se-regeljétek haladék nélkül jogaink és a szabadság szent zászlója alá, s mérközzünk meg bátran az ellenséggel!

A csapat föltételei rövideden e következők:

Csak gyakorlott csapat-lövész vétetik fel a csapatba. A teljes felszerelésen kívül 20 pftot kap foglalólul.

Kinek saját vadász-fegyvere van, a foglalólul nyert 20 pfton kívül (kivált ha a löfegyver mellett még vadász-kést is hoz magával) fegyvere értékének arányához képest, mint egy 20 pft-ig váltásösszeget nyer; a magával hozott fegyver pedig sajátja marad.

Egyzersmind pedig felszólítatlak mindazok, kik vontesszúv fegyver, rövid vadász-fegyver, vagy akár mi nemű biztos löfegyver birtokában vannak, valamint a vágószu-ronyok és vadász-kések tulajdonosai, hogy azokat a haza szolgálatára felajánlják, vagy mi még nemesszivű, fegyverükkel együtt magok is a szabadságért küzdő vitézek so-raiba álljanak be.

A tulajdonosok kívánságára a fennevezett fegyvernemek a haza által illő áron kár-pótlást nyernek.

A besorozni szándékozók azíveskedjenek ebbseli szándékukról a fölvétel helyén je-lentést tenni, Liptóváros 292. sz. a.

Pest, december 21-én 1848.

Ormai Norbert,

Hymenit Lajosné és Hockszonstul.

drágy és a honvédelmi bizottmány elnökének segédizéje.

a célból, hogy a: „nép”, amelyik „bár lelkében elszánt, de tenni nem mer” nagy tömegekben keljen fel és ehhez fegyveres alátámasztást kapjon, — állította fel a 8 hadosztályból álló védserget, mely május havában már 4300 főre szaporodott. Működése közben a véd-sereg a guerilla-harcmodort alkalmazta és az ellenség nyugtalanítása mellett a veszélyeztetett vidék népfel-kelesének irányítása volt az osztályok főfeladata.

A kormány minden támogatást megadott a szabadcsapatok felállításához is, s így ez a másik jellegzetes forradalmi szervezési forma széleskörű alkalmazáshoz jutott. A minőségi fejlesztés során azokat a szabadcsapatokat, amelyek jól beváltak a harcokban, ugyancsak honvédzászlóaljakká, illetve huszárszázadokká lehetett átalakítani. A szervezők között több igen tehetséges is akadt, akik közül első helyen kell megemlékezni Perczel Mórról, erről a „forradalmár sans phrase” férfiúról, aki már szeptember közepén kért és kapott engedélyt a kormánytól a „Zrinyi”-csapat felállítására. Mint kinevezett kormánybiztos, fivéreivel, Miklóssal és Sándorral együtt rövid idő alatt megalakította a 8 századból álló szabadcsapa-tot. Ezen túlmenően szűkebb hazájában, Tol-na-Baranyában, még két honvéd zászlóaljat is szervezett.

Az egyéni szervezők között még Kossuth hadsegéde, Ormai Norbert (Auffenberg) ezre-des érdemel említést; ő végezte az elnöktől kapott felhatalmazás alapján a honved va-dászcsapatok felállítását.

Érdekes és jellegzetes színtfoltok voltak a magyar néphadsereg hadrendjében a külön-böző külföldi légiók, melyek közül harcérték szempontjából első helyen a tavaszi hadjárat-ban annyiszor kitűnt lengyel légió állott. A külföldi önkéntesek elsősorban a forradalmi szellem és az erkölcsi erő fokozását segítették,

amidőn a magyar néppel szolidaritást vállaló külföldi szimbólumaiként szerepeltek.

A haderőszervezés szinte egészen önállóan ment végbe Erdélyben, amelynek zárt földrajzi szerkezete folytán külön szerep jut szabadságharcunk alatt. A magyar csapatok megalakítása itt is elkésve kezdődött meg és október végén csak kb. 4000 gyalogos, 1300 lovas, 16 ágyú és 10.000 főnyi népfelkelő állott rendelkezésre. A császáriak oldalán *Puchner* lényegesen nagyobb erővel rendelkezett, mert szervezési téren megelőzte a magyarokat. Természetes tehát, hogy a hadműveletek a székelyek leverésével és Erdély elvesztésével záródtak le. Éppen ideje volt ezért, hogy *Kossuth* december elején *Bem József* tábornokot nevezte ki erdélyi főparancsnoknak, melléje pedig a gyenge *Vay* helyére *Beöthy Ödön* bihari főispánt adta teljhatalmú kormánybiztosnak. *Bem* a szervezést Nagyváradon kezdte meg, ahová e célból időközben áthelyezték a debreceni honvédkerületi parancsnokságot. Már rövid idő múlva teljes erővel megindult az Erdély határain 15—20 fokos hidegben, lerongyolódva éhező és fagyoskodó honvédcsoportok átszervezése. Nagyváradról hosszú vonatoszlopok indultak élelemmel, lőszerrel és fegyverekkel a gyülekező helyekre és *Bem* a három csoportban álló csapatokat személyesen rendezte. December 17-én, tehát a parancsnokság átvételétől számított tizedik napon jelentette a kormánynak, hogy az ellenséget Erdélyben viasztörítette és a támadáshoz az előkészületeket megtette. Erdély visszafoglalására december 19-én megkezdett hadműveletei közben is haderejének felkészítése foglalkoztatta. A nagy szervezési fellendülés a fordulatot jelentő február 9-i piski csata után kezdődött meg. *Bem*, ez a rutinos forradalmi hadvezér és szervező nem a bürokrata rendszerességével és pedantériájával, hanem egyéniségének és temperamentumának megfelelően látott neki a szervezésnek. Kifűző érzékkel a székelysége alapozta Erdély honvédelmét. A felszabadítással párhuzamosan hat kerületi parancsnokságot állított fel úgy, hogy minden kerület egy-egy hadosztály körletét képezte. — Az új csapatok szaporítását azáltal gyorsította meg *Bem*, hogy a régebbiek legjobb tisztjeiből és legénységéből alakított számukra kereteket, amelyeket azután székely újonccokkal töltött fel. A nyári hadjárat elejéig az erdélyi hadsereg elérte a legmagasabb létszámot, amely a leghitelesebbnek látszó adatok szerint a következő volt: 39¼ zászlóalj, 22 lovasszázad, 109 löveg, összesen 40.902 fő (*Inczedy Samu* portyázó dandárával együtt).

*

A forradalmi magyar néphadsereg, melynek fejlődését eddig nyomon követtük, 1849 júniusában — a nyári hadjárat elején — érte el legnagyobb létszámát. A magyar összhaderő ekkor a szabadcsapatok és nemzetőralakulatok beszámításával: 162 zászlóalj, 148 lovasszázad, 472 tábori löveg, összesen 172.000 emberből állott.

A magyarok ellen a birodalom minden részéről összevont és újjászervezett osztrák haderő összesen 175¼ zászlóalj, 148½ lovasszázad, 605 tábori löveg és 176.000 ember erejű volt, de ebben már bennefoglaltatik a kb. 12.000 embert számláló *Panjutin-féle* orosz hadosztály is.

Az erőviszonyok egybevetéséből megállapítható, hogy a nyári hadjárat elején a magyar néphadsereg létszám tekintetében egyenrangú volt az osztrákokéval, a fegyvernemek aránya szempontjából az osztrák tüzérség volt csak erősebb, de nem olyan mértékben, hogy ez egymagában döntő fölényt biztosított volna a császáriaknak. *Kossuth* elgondolása a 200.000 főnyi magyar haderő felállítására vonatkozólag a közvetlen beteljesülés előtt állott és lényegében már megvalósultnak volt tekinthető. Ugyanakkor pedig a reakció által a magyar nép ellen felszított népfelkelési mozgalmak egyre inkább elsorvadtak az ellenséges táborban. A bécsi ágensektől 1848-ban félrevezetett horvát, szerb és román nép 1849 tavaszán már meglehetősen kiábrándult és ez még csak fokozódik a nyári hadjárat alatt, amidőn az elért katonai sikerek hatására az osztrák kormány már más húrokat kezd pengetni a nemzetiségekkel szemben. A nyári hadjáratban a cári haderő a maga 200.000 főnyi tömegével az osztrákok javára billenti a mérleget. Az, amit a magyar haderőszervezés az intervenció ellen tenni tud, már inkább csak végső elkeseredés által sugalmazott rendszabályok jeleit viseli magán. A népet a kormány kereszteshadjáratra hívja fel és mindenütt fegyverbe szólítják a népfelkelést, de a szervezésnek most már a le nem küzdhető fegyver- és lőszerhiány vet gátat. Még így is 38.000 főnyi haderő áll rendelkezésre *Dembinszkinék* Szegeden és ez a hadsereg, melyet a régi és új csapatokból állandó visszavonulás közben tudott a kormány megalakítani, az utolsó fellángolása a szabadságharc magyar hadművészetének. A haladás-ellenes Szent Szövetség két nagy hadserege egyesült erővel tudja csak legyőzni a forradalmi magyar haderőt, de az egész művelt világ csodálattal és elismeréssel adózott a magyarságnak, amely szabadságáért ilyen teljesítményre és áldozatokra volt képes.

